

przewidziany na jego wystąpienia został „rozdzielony” pomiędzy pozostałych badaczy; 2. dr hab. S. Ruciński (UKW) – *Prefekci Rzymu w źródłach chrześcijańskich I-III w. n.e.* (9:20-9:40); 3. dr hab. I. Milewski, prof. UG – *Jak długo Konstantyn Wielki pozostał wyznawcą Solis invicti?* (9:40-10:00); 4. dr hab. D. Spychała (UKW) – *Biskup Rzymu Juliusz I jako obrońca ortodoksji nicejskiej w pamięci i tradycji Kościoła zachodniego w IV w. n.e.* (10:00-10:20); 5. mgr J. Szafranowski (UW) – *Pamięć, ale jak i dlaczego? Rozbieżne narracje o początkach klasztoru w Lerynie* (10:20-10:40); 6. dr A.B. Biernacki (UAM) – *Święci – męczennicy w Novae w świetle źródeł archeologicznych* (10:40-11:00). Podobnie jak w przypadku obrad poprzednich sekcji również i tutaj każde spotkanie sekcyjne dopełniała około półgodzinna dyskusja (11:00-11:30).

Podsumowanie konferencji i oficjalne zamknięcie jej obrad miało miejsce w auli im. Gerarda Labudy (11:40-12:00). Ogółem w czasie poznańskiego spotkania starożytników zaplanowano 70 referatów: 9 w czasie dwóch sesji plenarnych i 61 w ramach dwunastu sekcji tematycznych. Faktycznie zaś uczestnicy konferencji wysłuchali wszystkich prelekcji przewidzianych w programie sesji plenarnych oraz 57 wystąpień w sekcjach, czego powodem była nieobecność czterech badaczy. Można więc powiedzieć, że plan wykonano w 95,714 procentach, co jest dowodem na wysoką frekwencję, a zatem na bardzo poważne potraktowanie tej konferencji przez historyków starożytnych, którzy wcześniej zadeklarowali swój udział. Następne tego typu spotkanie, jak już wspomniano wyżej, ma się odbyć we Wrocławiu w roku 2020.

Kończąc niniejsze sprawozdanie wypada szczerze pogratulować poznańskim starożytnikom bardzo dobrego przygotowania logistyczno-organizacyjnego rzeczonyj konferencji oraz podziękować za „naddatek serca”, czyli za serdeczne przyjęcie jej uczestników.

Piotr Kochanek – Lublin, KUL

5. CHRZEŚCIJANIE WSCHODU. 2000 LAT HISTORII (Paryż, 26 IX 2017 - 14 I 2018)

W ostatnich latach daje się zauważyć żywy wzrost zainteresowania historią i kulturą chrześcijańskiego Wschodu. Ma to swój oddźwięk w ilości publikacji związanych z tym zagadnieniem, w rozwoju ośrodków naukowych podejmujących badania w tej dziedzinie, a także w organizowaniu konferencji i wystaw prezentujących dorobek szeroko rozumianej kultury i cywilizacji chrześcijańskiego Wschodu.

Jedną z ciekawszych, mających ostatnio miejsce, „impresz” tego typu była zorganizowana przez Instytut Świata Arabskiego w Paryżu (Institut du Monde Arabe, 1, rue des Fossés-Saint-Bernard, Place Mahommed V, Paris) we współpracy z chrześcijańskim stowarzyszeniem Dzieło Wschodu (Œuvre d’Orient), ekspozycja zatytułowana: *Chrześcijaństwo Wschodu. 2000 lat historii* (*Chrétiens d’Orient. 2000 ans d’histoire*). Wystawa ta była czynna ponad trzy i pół miesiąca – od 26 września 2017 r. do 14 stycznia 2018 r. (była również zaprezentowana w MUba Eugène Leroy, Musée des beaux-arts de Tourcoing od 17 lutego do 5 czerwca 2018 r.). Ekspozycja została zorganizowana dzięki współpracy wielu ośrodków naukowych i muzealnych z całego świata: z Belgii (m.in. Musée Royal de Mariemont w Morlanwelz); z Francji (m.in.

Musée des Jacobins w Auch, Mission Archéologique Française de Saint-Syméon w Awinionie, Bibliothèque Nationale de France w Paryżu, Musée de Cluny – Musée National du Moyen Âge w Paryżu, Musée du Louvre w Paryżu, Institut Catholique: Bibliothèque de Fels w Paryżu); z Grecji (m.in. Benaki Museum w Atenach, Byzantine and Christian Museum w Atenach); z Iraku (m.in. Muzeum Narodowe w Bagdadzie); z Izraela (m.in. Dvir Gallery w Tel Awiwie, Muzeum Ziemi Świętej – Kustodia Ziemi Świętej w Jerozolimie, École Biblique et d'Archéologie Française w Jerozolimie); z Jordanii (m.in. Département des Antiquités w Ammanie); z Libanu (m.in. Muzeum Narodowe w Bejrucie); z Niemiec (m.in. Skulpturensammlung und Museum für Byzantinische Kunst w Berlinie, Ägyptisches Museum und Papyrussammlung w Berlinie); ze Szwajcarii (m.in. Fondation Bodmer); z USA (m.in. The Metropolitan Museum w Nowym Jorku, The American Museum for American History w Waszyngtonie); z Wielkiej Brytanii – The British Library w Londynie; The British Museum w Londynie, Collection Georges Antaki w Londynie, Furusiyya Art Foundation w Londynie, Society of Antiquaries of London); z Włoch (m.in. Musei Vaticani – Museo Cristiano w Watykanie, Biblioteca Medicea Laurentiana we Florencji); oraz ze Zjednoczonych Emiratów Arabskich (m.in. Barjeel Art Foundation).

Wystawa prezentowała historię (od starożytności do czasów współczesnych) pluralistycznej społeczności chrześcijańskiej na Wschodzie, reprezentującej różne Kościoły funkcjonujące na tym terenie (Ziemia Święta, Egipt, Syria, Irak, Liban, Jordania): koptyjski, grecki, asyryjsko-chaldejski, syryjski, ormiański, maronicki, łaciński i protestancki. Ukazywała jej rolę nie tylko religijną, lecz także polityczną, kulturową i społeczną, jaką odgrywała na Bliskim Wschodzie, dzięki czemu można było spojrzeć na wschodnich chrześcijan z wielu płaszczyzn.

Na ekspozycji można było obejrzeć ponad 300 obiektów pochodzących z najbardziej znanych kolekcji całego świata (patrz wyżej). Wśród nich znalazło się wiele arcydzieł dziedzictwa kulturowego chrześcijańskiego Wschodu, a niektóre z nich były po raz pierwszy eksponowane w Europie. Jednym z najsłynniejszych i wzbudających największe zainteresowanie zwiedzających obiektów był Ewangeliarz Rabbuli – syryjski ewangeliarz pergaminowy z VI w. (kolofon podaje dokładną datę zakończenia prac nad nim – 6 II 586), zawierający tekst Peszitty, którego iluminacje zostały wykonane przez anonimowych artystów, zaś tekst przepisany przez kilku kopistów z klasztoru św. Jana w Zagba (wcześniej umiejscawianego w północnej Mezopotamii, obecnie zaś w północnej Syrii, między Antiochią i Apameą) pod kierownictwem kaligrafa Rabbuli. Tekst (obejmujący 292 strony) został zapisany syryjskim alfabetem estrangelo i rozmieszczony na poszczególnych stronach (obecnie o wymiarach ok. 34 x 27 cm; oryginalny rozmiar nie jest znany ze względu na przycięcia związane z późniejszymi oprawami kodeksu) w dwóch kolumnach o zmiennej liczbie wierszy; pod tekstem napisanym czarnym lub ciemnobrązowym atramentem, znajdują się uwagi napisane czerwonym atramentem; marginesy ozdobione są iluminacjami o tematyce roślinnej, zwierzęcej i architektonicznej; jednak zasadnicza ornamentyka ewangeliarza poprzedza tekst czterech ewangelii i skupia się na jego początkowych kartach (fol. 1-14) zawierających iluminacje przedstawiające postaci proroków, apostołów, ewangelistów i świętych oraz sceny biblijne; najbardziej znanymi z nich są: wybór Macieja (fol. 1a), NMP z Dzieciątkiem (fol. 1b), Ukrzyżowanie (fol. 13a), Wniebowstąpienie (fol. 13b) i Zesłanie Ducha Świętego (fol. 14b). Iluminacje ewangeliarza prezentują bardzo wysoki poziom artystyczny, jednak nie są oryginalne; autor opierał się na modelach grec-

kich i perskich obowiązujących w tym czasie. Dzieje ewangeliarza do wieku XI nie są jasne; ok. XI-XII w. kodeks znalazł się w klasztorze Maiphuc (na terenie metropolii Bostra); pod koniec XIII lub na początku XIV w. trafił do klasztoru w Kanubin (w Górach Libanu); pod koniec XV lub na początku XVI w. dotarł do Biblioteca Laurenziana we Florencji, gdzie jest obecnie przechowywany (Pluteus I, nr 56).

Zainteresowanie zwiedzających wzbudzały też takie obiekty, jak: starożytne freski z pierwszy znanych na świecie kościołów (z Dura Europos z III w.), mozaiki z pierwszych kościołów palestyńskich i syryjskich, portrety mnichów koptyjskich z egipskiego klasztoru w El Bawit, stele i pamiątki z pielgrzymek z wizerunkami postaci św. Menasa, Symeona i św. Tekli, czy niezwykle ciekawe ikony.

Ekspozycje zostały zgrupowane w kilku salach wystawowych i podzielone według chronologii. Tematyka poszczególnych ekspozycji była następująca: uzyskanie przez chrześcijan wolności religijnej, sobory powszechne, podbój muzułmański, ekspansja misji katolickich i protestanckich, Nahda (arabski renesans) i wkład chrześcijan w jego rozwój, ożywienie chrześcijaństwa w XX i XXI w.

Wystawa miała ukazać, że chrześcijaństwo, które narodziło się w Palestynie, dość szybko rozprzestrzeniło się na całym Bliskim Wschodzie, a w ciągu wieków chrześcijanie odegrali na tym terenie ważną rolę w religijnym, politycznym, kulturalnym i społecznym rozwoju tego regionu świata; że chrześcijan obecnych do dnia dzisiejszego na Bliskim i Środkowym Wschodzie nie można traktować jako reliktu przeszłości, lecz jako pełnoprawnych uczestników życia świata arabskiego, do którego budowy w dużej mierze przyczynili się; że pomimo szybkiej ekspansji arabskiej i stworzenia czterech pierwszych kalifatów (632-661), co skutkowało też wprowadzeniem nowej religii na Bliskim Wschodzie, chrześcijanie nadal odgrywali ważną rolę w administracji arabskiej oraz życiu intelektualnym i społecznym, zarówno pod rządami różnych kalifatów, jak i w Imperium Osmańskim (1453-1923); oraz że współczesny kryzys na Bliskim i Środkowym Wschodzie oraz rozwój różnego rodzaju islamskich ruchów ekstremistycznych, zagrażają dalszej obecności chrześcijan na tych terenach w społecznościach zdominowanych przez Arabów.

Warto zauważyć, że po raz pierwszy poważna instytucja państwowa podjęła wyzwanie przedstawienia wschodniego chrześcijaństwa we wszystkich jego aspektach.

Omawianej wystawie towarzyszyły różnego rodzaju „impresje” związane z tematem obecności chrześcijan na Bliskim i Środkowym Wschodzie. Spośród nich warto kilka wspomnieć. Pierwszą, godną uwagi, były dyskusje „czwartkowe” organizowane w Instytucie Świata Arabskiego (*Les jeudis de l'Institut du Monde Arabe*). Miały one miejsce w trzy czwartki: 12 X 2017 (temat główny brzmiał: *Rola chrześcijan w społecznościach arabskich czasów współczesnych i najnowszych*; animatorem tego spotkania był Jean-Christophe Ploquin – redaktor naczelny znanego i poczytnego czasopiśma religijnego „La Croix”); 16 XI 2017 (temat główny brzmiał: *Różnice i podobieństwa w Koranie i Biblii*; animatorem tego spotkania był Sébastien de Courtois – pisarz, dziennikarz i prowadzący program „Chrétiens d'Orient” w telewizji France Culture); 14 XII 2017 (temat główny brzmiał: *Chrześcijaństwo Wschodu: sytuacja i aktualne perspektywy*; dyskusja na ten temat odbyła się z udziałem gościa – biskupa Pascala Golinischa, Dyrektora Naczelnego chrześcijańskiego stowarzyszenia Œuvre d'Orient). Na wspomniane spotkania byli zapraszani goście – znawcy podejmowanej tematyki, którzy w sposób kompetentny i merytoryczny wypowiadali się na poruszane tematy.

Drugą, godną wspomnienia „impreszą” towarzyszącą wystawie, było kolokwium zatytułowane *Przynależność do islamu i chrześcijaństwa*, które odbyło się 14 listopada 2017 w Collège des Bernardins (20, rue de Poissy, Paris). W ramach tego spotkania dyskusje toczyły się wokół dwóch tematów: 1) *Od duchowości do przynależności: chrześcijanie Wschodu* (animatorem tej części kolokwium był Jean-Christophe Ploquin); 2) *Niszczenie pamięci: orężem walki?* (animatorem tej części kolokwium był Sébastien de Courtois). W spotkaniu tym aktywny udział brali zaproszeni goście – biskupi, profesorowie, pisarze i dziennikarze.

Trzecim wydarzeniem związanym z wystawą, które miało miejsce 18 listopada 2017 r., było uroczyste otwarcie sali wystawowej poświęconej wschodniemu chrześcijaństwu w znanym paryskim muzeum Petit Palais (Musée des Beaux Arts de la Ville de Paris, Avenue Winston Churchill, Paris), której aranżacja została przygotowana przez panią Raphaëlle Ziadé – kustosz działu bizantyńskiego w muzeum i komisarz naukowy wystawy *Chrétiens d'Orient. 2000 ans d'histoire*. W 1998 r. Petit Palais otrzymał kolekcję ikon Rogera Cabala (1929-1997). Jest ona unikalna ze względu na różnorodność reprezentowanych przez malarzy szkół artystycznych oraz dołączoną do niej kolekcję obiektów sztuki bizantyńskiej, którą muzeum otrzymało w roku 1902 dzięki darowiźnie Eugène i Auguste Jean-Baptiste Dutuit. Eksponowane przedmioty prezentują pewnego rodzaju przegląd sztuki sakralnej chrześcijańskiego Wschodu od X do XIX w., od Grecji po Etiopię, Bałkany i Rosję.

Również tego samego dnia w Petit Palais miał miejsce „dzień studiów”, który przebiegał pod hasłem *Sztuka chrześcijan Wschodu*. Jego głównymi organizatorkami były: wspomniana już Raphaëlle Ziadé i Ionna Rapti – dyrektor studiów w École Pratique des Hautes Études. W tym dniu można było spotkać się z najwybitniejszymi znawcami zaprezentowanych na wystawie obiektów sztuki (od III do XIII w.), m.in.: Catherine Jolivet-Lévy (Francja), Jean-Michel Spieser (Szwajcaria), Jannic Durand (Francja), Andrea Paribeni (Włochy), Christian Förstel (Francja), Amir Harrak (Kanada).

Dodatkowym wydarzeniem towarzyszącym wystawie był cykl konferencji „wtorkowych” w Petit Palais. Miały one miejsce w cztery wtorki: 28 XI 2017 – wykład pt. *Ikony i sztuka chrześcijańskiego Wschodu w Petit Palais: historia pewnej kolekcji* wygłosiła Raphaëlle Ziadé; 19 XII 2017 – wykład pt. *Bizancjum we Francji* wygłosił Jannic Durand – pracownik Luwru; 9 I 2018 – wykład pt. *Obraz w hierarchii kultu: bizantyńska ikona w przestrzeni sakralnej* wygłosiła Iona Rapti; 6 II 2018 – wykład pt. *Krzyż cesarza Bekaffa w zbiorach Petit Palais: niespotykane arcydzieło złotnictwa etiopskiego* wygłosiła Raphaëlle Ziadé. Warto wspomnieć, że 3 II 2018 w Petit Palais odbył się koncert zatytułowany *Zaspiewaj ikonie*, w czasie którego chórzysci z zespołu Musicatreize wykonali śpiew skomponowany przez armeńskiego kompozytora Michaela Petrossiana (1973-), zainspirowany ikoną z warsztatu kretańskiego malarza Franghiasa Kavertsasa zatytułowanej *W Tobie weseli się całe stworzenie* (XVII w.).

Kolejnymi imprezami towarzyszącymi wystawie były cztery spotkania „czwartkowe” przy okrągłych stołach: 19 X 2017 (temat: *Chrześcijanie Bliskiego Wschodu w Imperium Osmańskim*; wprowadzenie: Manuelle Franck – przewodnicząca Institut National des Langues et Civilisations Orientales i Chantal Verdeil – dyrektor Departamentu Studiów Arabskich w Institut National des Langues et Civilisations Orientales; prowadzenie: prof. Georgine Ayoub z Institut National des Langues et Civilisations Orientales); 9 XI 2017 (temat: *Chrześcijanie Bliskiego Wschodu w końcu okresu osmańskiego i na terytoriach mandatowych*; prowadzenie: Rémy Brague); 14

XII 2017 (temat: *Chrześcijanie Bliskiego Wschodu w czasie przewrotów od 1948 r.*; prowadzenie: Jacques Huntzinger – dyrektor badań w Collège des Bernardins); 25 I 2018 (temat: *Chrześcijanie Wschodu dzisiaj*; prowadzenie: Carole Dagher – pisarka, radca kulturalny Ambasady Libanu we Francji).

Wystawie towarzyszyły jeszcze inne wydarzenia, takie jak koncerty, spektakle teatralne, projekcje filmów, wystawy fotografii i obrazów, czy *Dzień dziedzictwa chrześcijańskiego Wschodu* (13 I 2018), w czasie którego można było zwiedzić 9 wschodnich kościołów katolickich znajdujących się w Paryżu.

Jak widać z przedstawionego sprawozdania ekspozycja *Chrześcijanie Wschodu. 2000 lat historii* została zorganizowana z wielkim rozmachem, zaś liczne imprezy towarzyszące jej znacząco ją ubogaciły. Cała ta „akcja” z pewnością przyczyniło się do lepszego poznania dziedzictwa chrześcijańskiego Wschodu.

ks. Piotr Szczur – Lublin, KUL

6. ANTYCZNE ŹRÓDŁA I ICH WSPÓŁCZESNE INTERPRETACJE (Lublin, KUL, 6-7 X 2017)

W dniach 6-7 października 2017 r., na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II (Al. Raclawickie 14, Centrum Transferu Wiedzy, sala nr CTW 113) odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa zatytułowana *Antyczne źródła i ich współczesne interpretacje*. Organizatorami konferencji byli: Instytut Filologii Klasycznej KUL i Fundacja Sant-Tech *Pro bono maiore*.

Konferencja rozpoczęła się w piątek, 6 października, o godzinie 10:00 w auli Centrum Transferu Wiedzy (sala CTW 113). Jej otwarciu dokonała dr hab. Agnieszka Dziuba, prof. KUL – p.o. dyrektora Instytutu Filologii Klasycznej KUL.

Przechodząc do omówienia programu konferencji, już na wstępie należy zauważyć, że ostatecznie, z różnych przyczyn, został on znacznie zmodyfikowany przez organizatorów, zarówno co do liczby, jak i kolejności referatów. Organizatorzy pierwotnie zaplanowali 7 paneli (pięć – po trzy referaty; dwa po dwa referaty). W sumie więc miało być wygłoszonych 19 prelekcji. Faktycznie zaś wygłoszono 14 referatów, które zostały zgrupowane w czterech panelach (pierwszy i drugi – po trzy referaty; trzeci i czwarty – po cztery referaty). W niniejszym sprawozdaniu zostanie zatem przedstawiony faktyczny program zrealizowany w czasie konferencji.

Pierwszy panel rozpoczął się ok. godz. 10.30. Przewodniczyła mu dr hab. Agata Aleksandra Kluczek. W ramach tego panelu zostały wygłoszone trzy prelekcje: 1) dr hab. Piotr Bering, prof. UAM: *Cyfrowa przyszłość edycji źródłowych*; 2) dr hab. Andrzej Gillmeister, prof. UZ: *Historik historiografii i religii antycznych wobec współczesnych paradygmatów badawczych*; 3) dr hab. Antoni Bobrowski, „*Dziennik wojny trojańskiej*” *Diktysa z Krety – ustalenia i perspektywy badawcze*. Po ostatnim referacie miała miejsce dyskusja, po której nastąpiła przerwa kawowa.

Obrady wznowiono po przerwie, ok. godz. 12.30, jednocześnie rozpoczynając drugi panel. Przewodniczył mu dr hab. Andrzej Gillmeister, prof. UZ. W ramach tego panelu zostały wygłoszone trzy prelekcje: 1) dr hab. Agata Aleksandra Kluczek, *Odczytać obraz, interpretować świat, czyli rozszyfrować treści rzymskich numizmatów*; 2) dr Maciej Staniszewski, *Jeszcze raz o Arginuzach*; 3) dr Wojciech Wrotkowski,